

ЕПОХА ПРОСВІТНИЦТВА ЯК ОДИН З ЕТАПІВ РОЗВИТКУ ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ

Автор аналізує тенденції розвитку гендерного підходу до освіти в психолого-педагогічній літературі Німеччини. У статті представлено шлях практичного розвитку гендерної освіти від Античності до епохи Просвітництва.

Постановка проблеми в загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями

Гендерний підхід повільно, але впевнено, входить у гуманітарні науки. У педагогічній теорії досить часто обговорюється питання статі, статевих стереотипів, гендерної рівності, можливостей спільного й роздільного навчання в школах і перебування в дитячих дошкільних закладах. І, якщо наприкінці ХХ століття мова йшла лише про експериментальні гендерні проекти, у яких брали участь окремі вчителі-новатори, то розвиваючись, гендерна педагогіка виходить на державний і міжнародний рівні. Кожне педагогічне явище має свій шлях практичного розвитку й відповідного теоретичного обґрунтування. Це стосується й гендерного виховання учнів як загального педагогічного феномена. Щоб об'єктивно досліджувати проблему гендерного виховання дітей як сучасного соціально-педагогічного явища, доцільно, на наш погляд, стисло проаналізувати певні особливості його становлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковане розв'язання даної проблеми й на які спирається автор

При підготовці статті важливе значення мали роботи С.Рожкової, Є.Здравомислової, а також К.Хопф, Л.Фрід, Б.Рендтофф (Німеччина), які висвітлюють питання навчання й виховання на основі гендерного підходу, досліджують тенденції розвитку гендерології в педагогіці та розробляють нові форми й методи навчання та виховання, які б сприяли розвитку особистості людини, враховуючи її статево-біологічні та статево-психологічні особливості.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Цікаву перспективу створює вивчення теми гендерного підходу в педагогіці в історичному аспекті, яка може поновити дискусії з питань статей і надати можливість подивитися на проблеми з відстані часу, що сучасні дебати часто випускають із виду. Мета статті полягає в тому, щоб розкрити історико-педагогічні аспекти становлення й розвитку гендерної педагогіки та показати доцільність її теоретико-методологічних положень в оптимізації навчально-виховного процесу в школі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням нових наукових результатів

Найдавніші міфи говорили про первинну андрогенність, цілісність людини, будь то чоловік або жінка. У кожному з них рівною мірою присутні чоловіча й жіноча природа. Андроген (юнак-діва) розпадається й жіноча сутність відокремлюється від нього. У результаті кожна монада (чоловік і жінка) має самостійне буття. Гріхопадіння людини спричинило її розпад на дві половини.

Міфологічне подання про співвідношення статей осмислюється античними філософами й закріплюється як універсальна модель місця й ролі жінки в суспільстві. Головні жіночі чесноти навіки відбиті в збережених кам'яних надгробках: «Благочестива, скромна, цнотлива». Освіта афінських дівчинок обмежувалася вмінням читати й писати, і це тільки в тому випадку, якщо вони мали грамотних матерів. У шляхетних родинах дівчинки одержували іноді й «вищу» освіту, тобто вчилися музиці, співу й танцям, для того щоб брати участь у релігійних обрядах під час свят. Виховання дівчини обмежувалося домашнім колом і складалося зі спілкування з матір'ю, зі служницями, родичами й подругами. Строгі поняття

афінян про пристойність і цнотливість не дозволяли дівчині відвідувати школу поза будинком; мало того, пристойність навіть вимагала, щоб дівчина якнайменше бачила, якнайменше чула й ще менше бажала знати. Від дівчини ждали того, щоб вона, крім випадків гострої потреби, не залишала жіночої половини будинку.

До 6 років хлопчиків виховували вдома разом з дівчинками. А потім для юнаків починалося загальне виховання поза будинком, у школі й у палестрі. Хлопчик, який пройшов до 16 років курс грамоти, музики й гімнастики, вважався таким, що закінчив своє виховання. У продовженні двох наступних років до повноліття юнака готували до військової служби. У 18 років, коли молоді люди в Афінах ставали повноправними громадянами, Спарта ще не випускала молоді зі свого безпосереднього контролю й тримала їх під своїм керівництвом до 30 років. З 20-ти років вони як новобранці прибували у військо, а якщо не було війни, залишалися вдома й спільно займалися гімнастикою; це тривало до 30 років, а потім янак, якщо тільки мав для цього можливість, зобов'язаний був завести собі власне господарство.

Уперше в Древній Греції на проблему нерівноправності статей звернули увагу софісти й Сократ. Сократ, уважав, що «і чоловік і жінка, якщо хочуть бути добродіями, обоє мають потребу в тому самому - у справедливості й розважливості» [2, с.257].

Античні філософи Піфагор, Платон, Аристотель закріпили думку про чільне положення чоловіка й залежної ролі жінки в цю епоху. Платон (427-347 до н.е.) був прибічником рівності між чоловіком і жінкою, однак був вдячний богам за те, що створили його чоловіком, а не жінкою, вільним, а не рабом. Платон першим заявив, що природні особливості жінок не є перешкодою для їх активного соціального життя. На його думку, не стать, а здібності визначають діяльність людини. Платон не заперечував біологічних розходжень між статями, але наполягав на суттєвій подібності чоловіків і жінок, а не на їхніх зовнішніх розходженнях. Поряд із цим у своїй роботі «Держава» він міркує про виникнення жінки й припускає, що чоловіки, які поводитися як боягузи або зробили яку-небудь несправедливість у цьому житті, у наступному народяться жінками. Хоча «однакові природні властивості зустрічаються в живих істот тої чи іншої статі, і по своїй природі як жінка, так і чоловік можуть брати участь у всіх справах, однак жінка слабша за чоловіка. Нехай приймають (жінки) участь у війні й захисті держави, але через слабкість статі, жінці треба давати доручення більш легкі, ніж чоловікові» [4, с.254]. Платон припускав можливість навчання дівчинок поряд із хлопчиками. У главі «Роль жінок й ідеальна держава», він висловив думку про широкий доступ жінок до суспільно-політичного життя, ... «якщо, ми будемо ставити жінок на ту ж саму справу, що й чоловіків, треба навчати їх тому ж самому»[4, с.250].

Аристотель порівнює жінку то з рабом («...жінка й раб по природі своїй дві різні істоти. Рабу не властива здатність вирішувати, а жінці властива, але вона позбавлена дієвості» [1, с.400].) то з дитиною (« ... необхідно виховувати дітей і жінок» [1,с. 398].) Із цього приводу писав: «Жінка є нижча істота, імпотентна тварина, пасивна посудина для чоловічого «жару». Активна, творча форма - от доля чоловіка, жінка ж по суті своїй - марна інертна матерія, що не має душі, і тому не може бути віднесена до справжніх людей. Вище благо, раціональність не знаходить собі місця в мертвій плотській істоті, якою, безсумнівно, є жінка» [1, с. 398].

Успішне здійснення жінками своїх функцій в Аристотеля забезпечується постійним контролем у сімейній і державній сферах. Життя жінки жорстко регламентовано. Законом і традицією передбачалося, якими видами діяльності вони повинні й не повинні займатися, в якому віці повинні виходити заміж і народжувати дітей й т.д. Погляди Аристотеля дуже вплинули на філософів Середньовіччя.

В епоху феодалізму зміст виховання й навчання визначався церквою. Школи були декількох типів: монастирські, що відкривалися при монастирях для хлопчиків, які готувалися до постригу, і для хлопчиків-мирян; соборні чи кафедральні відкривалися при

єпископських резиденціях і також були для священнослужителів і мирян; парафіяльні школи для хлопчиків 7-15 років. Доньки феодалів виховувалися в родині під наглядом матері й спеціальних виховательок, а також у жіночих монастирях. Їх навчали писати, читати ченці й капелани. Також могли навчати латинської мови, знайомили з біблією, привчали до шляхетних манер. Таке виховання дівчинок надавало можливість впливати на світських феодалів через їхніх дружин, які навчалися в монастирях господарству й релігійним наставлянням. Виховання дівчинок з бідних родин обмежувалося навчанням рукоділля.

В епоху Середньовіччя усе ще домінують і навіть зміцнюються ідеї про неповноцінність жінки, підкреслюються її негативні риси, і помітно виділяється ідея про перевагу чоловіка, хазяїна життя, як у сімейній сфері, так і в суспільному житті. Фома Аквінський (1225-1274) затверджує, що чоловік початок і кінець жінки, як Бог початок і кінець усякого творіння. На його думку, жінка створена для допомоги чоловікові. Він не сумнівається, що вона по самій своїй природі призначена підкорятися чоловікові. Її можна назвати помічницею чоловіка, але тільки у відтворенні людського роду, тому що якби мова йшла про справи, то інший чоловік міг би допомогти ефективніше. Жінка залежна від чоловіка, оскільки вона уступає йому фізично, морально, а також слабкіше в судженнях. Жінка, на думку Фоми Аквінського, не може вчити, оскільки вчитель повинен вести за собою, а вона може тільки йти за кимсь [8, с.13].

В епоху Просвітництва вперше широко обговорюється питання жіночої освіти й виховання. І якщо стосовно виховання хлопчиків, підкреслювалися такі якості як незалежність, самостійність, то на противагу цьому у вихованні дівчинок береться до уваги орієнтація на потреби, бажання й очікування чоловіків. У буржуазних колах у першу чергу дівчинок підготовляють до ролі дружини й матері.

У контексті цього часу стосунки між статями, їхня нерівність і як наслідок залежність жінки, не обґрунтовується більше з погляду релігії, а пов'язується з антропологічними факторами, а саме більш слабким фізичним тілом. Теорія виховання, викладена Ж. Ж. Руссо (1712—1778) у романах "Еміль або про виховання" і "Юлія або нова Елоїза", не була гендерно-нейтральною. Хоча в цих роботах яскраво виражена думка про те, що жіноча природа володіє цілою низкою позитивних якостей, які відсутні в чоловіків і які роблять важливий позитивний вплив на процес формування чоловічого суб'єкта, оцінка цих якостей відбувається із чоловічої точки зору корисності їх для чоловіків тощо. «Подобатися чоловікам, бути їм корисною, заслужити їхню любов і повагу, виховувати їх у ранньому віці, доглядати за ними в зрілості, давати їм поради, утішати, робити їхнє життя легким й втішним – такі жіночі обов'язки за всіх часів, і всьому цьому слід навчати жінок із самого дитинства» [6, с.556].

Ж.Ж. Руссо одним з перших опублікував деякі думки відносно жіночого навчання й виховання. «...Знання (жінці) скоріше на шкоду, ніж на користь...»[6, с.561] - це стосовно необхідності вчитися грамоті й математиці, а виховання жінки згідно його вчення - «виховання покірності, м'якості, підпорядкування, безмовно терпіти образи, що наносить чоловік» [6, с.563].

Провідною думкою «Батьківських порадах моїй дочці» І.Г. Кампе (1746 - 1818) є залежність жінки від чоловіка. Німецький педагог наполягає, щоб жінка обмежила коло своєї діяльності будинком, щоб вона «визнавала свою слабкість і перевагу чоловіка й здобула б його любов і приязнь скромністю й покірністю» [8, с.152]. Жінка повинна бути «швачкою, ткалею, панчішницею й куховаркою; повинна розділяти своє існування між дитячою й кухнею, льохом, коморою, двором і садом» [8, с.154]. І.Г.Кампе підкреслював, що суспільні відносини для жінок несприятливі й обумовлені залежністю. Він наочно зобразив міжстатеві відносини: «чоловік - це дуб, а жінка - плющ, що може бути розтоптаний будь-яким перехожим, якщо не знайдеться поруч дуб» [8, с.23]. Жінка повинна в процесі виховання

засвоїти своє призначення в будинку, на кухні й придбати, таким чином, відповідний характер (скромність, м'якість, «радісну покору»).

Амалія Хольст (1758-1829), письменниця й педагог, виступила із критикою, щодо існуючих до цього часу «чоловічих» освітніх концепцій, хоча її виховна програма, на думку сучасників, і не мала конструктивних гендерних нововведень: розмірковуючи про жіночу рівноправність у всіх сферах життєдіяльності, у своїй останній роботі «Про призначення жінки» Амалія Хольст замикається на трьох іпостасях жінки - мати, дружина, хатня господарка. Завдання освіти, на її думку, - зробити людину, будь-то чоловік або жінка, кращою й захистити від ересі, а «виховання - шлях до щастя й прогресу».

В епоху Просвітництва вперше були висловлені ідеї в захист жіночих прав і жіночої емансипації. Теодор Готліб Гіппель (1741- 1796), німецький письменник, опублікував в 1792 р. книгу "Про поліпшення статусу жінок", що поклала початок дебатам про права жінок у Німеччині. У цьому творі автор закликав до повноправності жінок у політиці, освіті, професійній діяльності. Із властивою йому тонкою іронією він помітив, що не потрібні розходження у вихованні там, де однаково народжуються й умирають. На думку Т.Г. Гіппеля, необхідно виховати гідного громадянина держави, не загострюючи уваги на його статі. «Жінці не дозволено сьогодні не говорити, не думати. ... Її доля - самотність і в монастирських стінах і в суспільстві»[5, с.94]. Т.Г. Гіппель пропонує до 12 років навчати й виховувати дітей у тих самих умовах, маючи на увазі дозвілля й навчання, не розділяти їх за статевими ознаками, а після 12 років стає потреба у відкритті нових навчальних закладів, при перебуванні в яких враховувалися би всі інтереси жінок.

Йоганн Генріх Песталоцці (1746 -1827) виступав за рівну освіту чоловіків і жінок. А створений у романі "Лінгард і Гертруда" образ Гертруди, став символом самовідданого материнства. У Нойгофі в будинку для сиріт або народній школі, що відкрив Й.Г. Песталоцці, хлопчики й дівчинки навчалися спільно, а після занять працювали в полі (хлопчики), а також шили, готували їжу й слідували за порядком (дівчинки).

Фрідріх Вільгельм Август Фребель (1782-1852) присвятив свою діяльність педагогіці раннього дитинства й відкрив перший навчальний і виховний заклад для дітей дошкільного віку, назвавши його «дитячим садком». В 1850 році завдяки його нововведенню виникає професія вихователь(ниця) дитячого садка, що стала першою професійною освітою жінки.

Найбільш значний теоретик гендерної проблематики після Ж.Ж. Руссо, засновник німецької класичної філософії Іммануїл Кант (1724-1804) вважав, що розходження чоловічої й жіночої суб'єктивності визначаються розходженням інтелектуальних позицій, способом, яким чоловіки й жінки використовують свій розум. Основне завдання освіти - користуватися своїм розумом, не розраховуючи на розум інших. І.Кант стверджував, що тенденція опиратися на авторитети особливо характерна для жінок. Філософ приписує чоловікові наступні риси характеру: «шляхетність, глибокодумність, здатність до подолання труднощів, принциповість, працьовитість, абстрактне мислення», а у жінці закладені - «краса, чутливість, скромність, співчутливість, добросердість, приємність» та ін. [3, с.179]. Відповідно до теорії І. Канта, жінка програє чоловікові в якостях розуму, але виграє в сфері почуттів.

Висновки й перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Епоха Просвітництва - епоха духовного розвитку європейського суспільства XVII-XVIII століть. У цей період уперше в інтелектуальній історії людства розглядаються питання про можливість розвитку жіночих інтелектуальних здібностей та жіночої освіти. І хоча більшість чоловіків - філософів у цілому негативно оцінюють перспективи освіти для жінок, в епоху Просвітництва вперше в історії філософії й суспільної думки з'являються теорії, у яких формулюються ідеї жіночої емансипації й здійснюється критика патріархальної ідеології.

Література:

1. Аристотель. Политика // Соч. В 4 т. - М.: Изд-во «Мысль», 1983. - Т.4. – 376с.
2. Велишский Ф. История цивилизации: Быт и нравы древних греков и римлян. - ЭКСМО-Пресс.- 2000.- С. 251-257
3. Здравомыслова Е.А., Исследования женщин и гендерные исследования на Западе и в России. // Социс. - 1999. - № 6. - С. 177 - 185.
4. Платон. Государство// Сочинения в трех томах. Том 3. М.: Мысль.- 1970.- С. 250-254.
5. Рожкова С.В. Гендерные аспекты женского образования в работах мыслителей эпохи Просвещения // Труды всероссийской научно-практической конференции «Транспорт-2005». Часть 1. – Ростов н/Д: Рост. гос. ун-т путей сообщения, 2005.- С.94
6. Руссо Жан Жак. Эмиль или о воспитании//Избранные сочинения. Том 1. М.: Государственное издательство художественной литературы.-1961.- С. 556-563.
7. Рябова Т.Б. Женщина в истории западноевропейского Средневековья.-Иваново.-Издательский центр «Юнона».- 1999. - 132с.
8. Glucks E. Geschlechtsbezogene Pädagogik. Ein Bildungskonzept zur Qualifizierung koedukativer Praxis durch parteiliche Mädchenarbeit und antisexistische Jungenarbeit. -Votum Verlag.- Munster.- 1994.-S. 254

Автор анализирует тенденции развития гендерного подхода в процессе обучения и воспитания в психолого-педагогической литературе Германии. В статье представлен путь практического становления гендерного образования от Античности до эпохи Просвещения.

The author analyzes tendencies of development of the gender approach in the course of training and education in the psihologo-pedagogical literature of Germany. The way of practical development of gender education is presented in the article.